А.В. **Шегда**, д-р екон. наук, проф.

І.В. ВЕРНАДСЬКИЙ ТА СУЧАСНА МЕТОДОЛОГІЯ ПІЗНАННЯ

В статті аналізуються погляди Вернадських-вчених на єдність науки, роль держави у її розвитку. Акцентується увага на методологічних проблемах розвитку науки в сучасних умовах.

The looks of Vernadskikh-scientists to unity of science, role of the state in its development are analyzed in the article. Attention is accented on the methodological problems of development of science in modern terms.

Ключові слова: Наука, методологія, розвиток, теорія, економіка, об'єктивність, суб'єктивність, держава.

Keywords: Science, methodology, development, theory, economy, objectivity, subjectivity, state.

Методологія досліджень Вернадських ґрунтувалась на теоретичному положенні про єдність науки, суспільного життя та оточуючого людину світу, який як і наука мають історію свого розвитку. Так, стосовно науки Вернадський І.В. в праці «Критико-историческое исследование об итальянской политико-экономической литературе до начала XIX века» пише, що жоден момент попереднього розвитку науки не повинен бути залишений нами без уваги, якщо ми хочемо сповна оцінити її значення та пізнати істину, її природу, що історія науки є її фізіологією [2, с. 4-6].

Відомий наш фахівець у галузі історії економічної думки Назаров І.І. у своєму дослідженні наукової спадщини І.В. Вернадського обґрунтовує, що для нього ідеалом політичної моделі суспільного виробництва є англійська класична політична економія насамперед теоретична спадщина А.Сміта [3, с. 251-252].

І.В.Вернадський в дусі Сміта визначає сутність капіталу, а саме «капіталом називається будь-яка цінність, що зберігається для подальшого виробництва та для створення інших цінностей; звідси випливає, що капітал утворюється збереженням праці: а тому його можна називати накопиченою працею [4, с. 145].

З точки розгляду різноманітних сучасних трактувань капіталу (форм, типів) цікавою є думка Вернадського про те, що: «кожний капітал, що входить у виробництво, може бути або матеріальним, або нематеріальним, тобто складатися з матеріальної або нематеріальної накопиченої праці [4, с. 149].

У цьому плані далекоглядним є й інший його вислів: «Крім застосування капіталів на спеціальне виробництво, дуже важливу роль відіграє застосування їх для здобуття знань, придбання неречового капіталу: подібного роду придбання не речового капіталу звичайно випускається з уваги при обговоренні економічних питань, між тим як витрати на здобуття знань становлять головну та першу умову подальшого розвитку країни; без знань не можливе ніяке виробництво, й навіть споживання потребує відомої сукупності знань [4, с. 262].

Про єдність та розвиток науки. Суттєвий внесок у розвиток наукових досліджень та науки в цілому вніс його син, академік В.І. Вернадський.

Про переоцінку значення науки під впливом першої світової війни, він пише, що: «Думка людей спрямована на майбутнє, на устрій життя, в якому вони були б захищені від катастроф, подібних що переживається, на можливо швидкий та менш болісний вихід з останньої війни, на відновлення порушеної війною державного та приватного господарства. При такому настрої людства набувають величезного значення ті можливості, які відкриваються в усіх цих напрямах, при широкому розвитку наукового мислення, наукового дослідження, наукової творчої роботи. Навряд чи хто може сумніватися, що можливі досягнення наукової діяльності та наукової творчості людства перевищують незрівнянно те, що зараз досягнуте, якщо тільки організація наукової роботи вийде з межі особистої, приватної справи та стане об'єктом могутніх організацій людства, справою державною» [5, с. 7-8].

Важливе методологічне значення в контексті сучасних неоднозначних суперечливих змін, що відбуваються в суспільстві та сфері наукових досліджень, мають його теоретичні розробки стосовно єдності науки. На його думку наука єдина та нероздільна. Не можна піклуватися про розвиток одних наукових дисциплін і залишати інші без уваги. Не можна звертати увагу лише на ті, значення яких у житті стало очевидним, і залишати без уваги ті, значення яких не усвідомлено та не розуміється людством. Необхідність цього положення випливає з того, що завданням державної підтримки має бути не прикладна наукова техніка, а вільна наукова творчість, проникнення людства в нові сфери невідомого. Лише за таких умов ми будемо знаходитися на рівні наукових знань і зможемо підходити до створення нового. Прикладне використання науки буде простим і легким, коли в державі будуть сформовані люди науки та створені відповідні організації. Але наука не лише єдина та нероздільна, але і безмежна. Тому, очевидно що, з безкінечної кількості її завдань держава може та повинна підтримувати в першу чергу деяких. Черга вирішення наукових завдань державою – є головним питанням, що цікавить державного та громадського діяча [5, с. 9]. І далі пише, враховуючи особливості поточного моменту основні завдання державного будівництва в Росії визначаються: по-перше, необхідністю термінового, глибокого та повного вивчення природних продуктивних сил країни та прилеглих до неї країн; по-друге, особливостями світового положення країни; по-третє, надзвичайної різноманітності як природно-історичного так та етнічного складу держави [5, с. 10].

Торкаючись державної підтримки наукової роботи, вчений зазначає, що посилення наукової роботи, пов’язаною з місцевим або національним життям, дозволяє використати духовні сили народу так сильно, як ніколи не вдається їх організувати в унітарній централізованій організації. Місцевий центр використовує та викликає до життя духовні сили. Цим шляхом досягається максимальна інтенсифікація наукової роботи. А вона неодмінно пов’язана з посиленням вивчення, а відтак і

використанням природних продуктивних сил даної місцевості, а отже, і всього державного цілого.

Для нас зараз, як стверджував вчений, у велику розруху, пов'язану з війною, більш інтенсивне і, отже, більш швидке й повне пізнання природних продуктивних сил є досягнення першочергового значення, і ми повинні уважно відноситися до кожної можливості його посилення. Великі історичні зрушення, які ми переживаємо потребують створення широких нових наукових організацій, потужної підтримки та перебудови старих. Особливе значення в сучасних умовах нашої дійсності має думка академіка Вернадського стосовно взаємовідносин між наукою та державою, а саме, що держава повинна дати засоби, визвати до життя наукові організації, поставити перед ними задачі. Але ми повинні завжди пам'ятати та знати, що далі цього її втручання в наукову творчу роботу йти не може. Наука, подібно релігії, філософії або мистецтву, представляє собою духовну сферу людської творчості, за своєю основою більш потужною та більш глибокою, більш вічну, ніж інші соціальні форми людського життя. Вона дає сама все. Вона вільна та ніяких рамок не терпить. Цього забувати неможна. Завданням є не державна організація науки, а державна допомога науковій творчості нації [5, с. 16].

Проблема взаємозв'язку різних наук має давню історії та значно загострюється в сучасних умовах. Справа в тому, що сьогодні ми маємо переважно надто спеціалізовану науку і освіту. Можна сказати, що ми живемо у вік спеціалістів, і те що вони нам повідомляють, кажуть – це лише окремі аспекти дійсності під певним кутом зору. За деревами результатів досліджень вже не видно лісу дійсності. За таких умов, результати досліджень, не тільки розрізнені, фрагментарні, але й неспівставні та дуже важко синтезувати їх в єдиному образі світу й людини. Як зазначає В.Леонтьєв, що навіть вузький спеціаліст не може залишатися на периферії дискусії, а повинен розбиратися в усіх фундаментальних питаннях [6, с. 27].

Методологія не дає абсолютних стандартів, яким повинні відповідати будь-які теорії, вона дає лише критерії, згідно з якими теорії можуть бути класифіковані як більш чи менш перспективні. Методологія все ще посідає досить скромне місце в освіті сучасних економістів, а відповідно, їм складно творчо поєднати й опанувати розвиток різних методологічних підходів, відтак виявити прогрес у цій галузі суспільного знання [7, с. 39, 42].

Як зазначає В.Кизима [1, с. 13-18] сьогодні, відмова від марксистської концепції: формаційного підходу до дослідження розвитку суспільства на пострадянському просторі створила своєрідний методологічний вакуум у сфері соціально-економічних досліджень.

Новий фактологічний матеріал, який ринув потужним потоком у зв'язку з радикальними соціально-економічними змінами в останнє 20-річчя, за відсутності нових способів його осмислення, поступово призвів до безсистемного нагромадження найрізноманітнішої інформації, фактів, своєрідного методологічного хаосу. Проблема дослідження та пізнання суспільства, в якому ми живемо, загострюється

проголошенням постмодерністської тези, яка фактично виправдовує методологічний анархізм як запоруку від претензій на нову панівну позицію.

«Безмежний плюралізм дослідницьких настанов та інтенцій свідчить не стільки про звільнення від консервативних тенет марксизму та прорив на новий дослідницький рівень, скільки про зниження ґрунтовності досліджень, посилення випадкового характеру джерельної бази, підвищення питомої ваги суб'єктивного чинника, чого завжди намагалася позбутися наука».

Чи існує вихід з методологічної пастки? Прямої відповіді немає. Але треба її шукати. Передусім слід враховувати характер труднощів, що існують в економіці та нашому суспільстві в цілому. Вони пов'язані з особливостями економіки України, з їх проектуванням на світову сучасну економіку та з проблемами економічного розвитку як такого. Далі наголос на вирішальній (значній) ролі зовнішніх впливів інколи позбавляє, супроти волі авторів, українську економічну науку самобутності, надаючи окремим працям рис так званого «комплексу меншовартості». Усе це спричиняє теоретичну аморфність, концептуальну невизначеність і однобічність економічних праць, знижує їх наукову та практичну цінність.

«Надзвичайно актуальним стає завдання об'єктивного розпізнавання нових світоглядних настанов, які назріли та «просяться до легітимації» у сфері економічних досліджень. Новітні методології мають зростати з попереднього досвіду, враховувати особливості та недоліки попередніх, причому найзагальніших, методологічних орієнтацій, оскільки йдеться про корінні питання науки, в даному випадку економічної.

Класична позиція розглядає економіку як об'єктивну сукупність створених людиною явищ і речей незалежно від ролі, яку вони відіграють у суспільстві, тобто як штучний світ – на відміну від природного. Головним завданням класичної економічної науки є якомога повніше вивчення всіх економічних явищ і процесів, їх опис, систематизація, відшукування порядку в їх співвідношенні, пояснення складних явищ через простіші, точніші, глибші за суттю тощо. Усе це відбувається з акцентом на регламентуючому запитані «як?», а не «чому?». При некласичному підході економічні явища та процеси розглядаються передусім у їх відношенні до людини, її потреб, норм і цінностей, котрі вона сповідує, як засоби розвитку її сутнісно продуктивних сил. XX століття виявило обмеженість як класичної, так і неокласичної точок зору. Класичної – не лише в суспільствознавстві, але й у природничих науках. Катастрофічні наслідки беззастережної суб'єктивної активності у намаганні підкорити природу (екологічні проблеми) або цілі породи (дві світові війни) довели згубність необмеженої екстраполяції неокласичної методології у діяльності суспільства.

Виникла критична ситуація невпевненості у доцільності використання традиційних методологічних засобів узагалі. Як наслідок у багатьох випадках недовіра до старих прийомів та методів дослідження.

Так з'явився постмодернізм з його всезагальною критикою попередніх практик, загальних тверджень, способів життя та цінностей.

Методологічна розгубленість, що існує сьогодні у національних економічних досліджень в Україні, є наслідком не лише «відмови» від марксизму, а й абсолютизації плюралізму та суб'єктивізму, які стимулюються постмодерністським нігілізмом. Те, що жодна методологія протягом двадцяти останніх років не змогла зайняти в Україні місце історичного матеріалізму зумовлена не лише у недостатньому розвитку нашої національної методологічної думки, й тому, що сьогодні відсутній загальноприйнятий світоглядний фундамент життєдіяльності світової спільноти. Сучасні методологічні труднощі мають глобальний міжнаціональний характер.

Поділ методологій на класичні та неокласичні корелює з тим, об'єктивний чи суб'єктивний аспекти висуваються на перше місце. Це має зовсім не випадковий характер. Справа в тому, що об'єктивне, зокрема економічне буття існує лише завдяки суб'єктивній творчій діяльності людей. І важливо, щоб обидва моменти враховувалися одночасно. У цьому й полягає проблема. Економічний феномен життя тим і особливий, що потребує синтезу загального, особливого та специфічного. Намагання врахувати об'єктивне та суб'єктивне через діяльність людини, яка свідомо переслідує свої цілі та вийти за межі як класичного, так і некласичного підходів, продемонстрував, зокрема, К.Маркс у своєму «матеріалістичному розумінні історії». Проте головну увагу він приділив об'єктивному зрізу історичного процесу, а саме виробництву та виробничим відносинам, що залишило його методологію у межах класичної.

Об'єктивний бік економіки (економічного життя) постає як сукупність достатніх за своєю якістю результатів людської діяльності. Тобто він існує у наявному, актуалізованому, якісно окресленому та інституціолізованому змісті, не важливо – чи у вигляді виробничих відносин і технологій, речей, норм, форм мислення тощо.

Суб'єктивний бік існує лише у свідомості людини – у вигляді бажаного чи уявлень про належне, того, що повинно бути чи може бути, що виводить на особисті оцінки та регулятиви життя індивіда та рухається у сфері свідомого та підсвідомого. Як суб'єктивне економіка виявляється у відповідних формах свідомості, дій та поведінки людей.

Узагальнення різноманіття реального світу породжують абстрактні та спрощені міркування, які ігнорують індивідуально-людський вимір, підкорюючи його загальним формам та імперативам.

Але, якщо залишатися на рівні фактологічної фіксації неповторних людських думок, дій, процесів, явиш, вчинків, ми втратимо наукову сутність дослідження, яке завжди повинно мати певне концептуальне оформлення, отже, потребує відповідних узагальнень.

Проблема полягає в тому, щоб відшукати несуперечливу методологію поєднання об'єктивного та суб'єктивного, наявної та потенційної сторін економіки та завдяки цьому встановити (зрозуміти) її сутність.

Література:

1. Кизима В. Культурологія і сучасна методологія гуманітарного пізнання // Вісник НАН України. 2001 №5
2. Вернадский И.В. «Критико-историческое исследование об итальянской политико-экономической литературе до начала XIX века» - М. 1849.
3. В.І. Вернадський «Витоки. Творча спадщина у контексті історії економічної думки в Україні» (за ред.. В.Д. Базилевича) – К.: Знання, 2009. –
4. Шторх Г. Курс политической экономики или Изложение начал, обслуживающих народное благоденствие: пер. с фрн. С биографическим очерком автора / под. ред. и с заметками И.В.Вернадский – СПб, 1881
5. В.И. Вернадский, академик Задачи науки в связи с государственной политикой в России – Донецк, 1994 .
6. В.Леонтьев Экономическое эссе. Теории, исследования, факты и политика. Пер.с анг. –М.: 1990
7. Боулдинг К.Э. Экономическая наука и социальные системы. Панорама экономической мысли конца XX столетия Пер. с анг. – СПб,2002. Т.2